

УДК 340.12 (477)
DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6\(41\).961](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6(41).961)

С. А. Петреченко
orcid.org/0000-0002-7329-0219
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ ВИБОРЧОГО ПРАВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

В умовах спрямування України на європейську інтеграцію, наразі відбувається конституційна реформа, що спрямована на вдосконалення розвитку демократичної правової держави. Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, однією із ключових аспектів даної реформи є рівні права для обох статей [1].

Установлення гендерної рівності є істотним показником демократичного кроку у практиці Європейського союзу, внаслідок чого гендерна рівність щомиті швидше стає фундаментальною цінністю. Втім, за більш, ніж 30 років незалежності України, є досі невирішеними питання гендерного рівноправ'я, попри те, що у процесі інтеграції України до Європейського Союзу особливо важливим є дослідження українського та європейського досвіду щодо подолання перешкод на шляху до гендерної рівності. За умови інтеграції до Європейського Союзу питання гендерної рівності є надто актуальним, проте потребує вдосконалення на конституційному рівні, зокрема, в аспекті виборчого права, адже саме там жіноцтво зазнає утисків.

Постановка проблеми. При дослідженні принципу гендерної рівності у конституційному законодавстві та науковій літературі простежуються нагальні прогалини. До прикладу, Основний Закон України досі не закріплює поняття гендерної рівності, також відсутній механізм, що покликаний дану дефініцію не лише закріплювати, а й забезпечувати. Слід зауважити, що ігнорування гендерних проблем призводить до значущих суспільних втрат, а ліквідація гендерної дискримінації у більшості випадків залежить від знання міжнародних стандартів та цілковитого розуміння проблеми. Значущою стратегічною метою України є членство у Європейському Союзі, підважиною якої є умова реалізації усіх вимог Європейського Союзу, а саме, наближення до соціальних стандартів ЄС [2].

Наразі гендерна рівність в Україні чітко проявляє себе лише на законодавчому рівні, проте в усіх інших аспектах Україна відстає, відтак і займає низькі позиції у міжнародних рейтингах відносно гендерної рівності. У державі досі не сформовано ефективного підходу щодо забезпечення гендер-

ної рівності, навіть попри прийняту низку нормативно-правових актів, що встановлюють рівність жінок та чоловіків. Згідно із Законом України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок» [3] гендерна рівність визначається, як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його здійснення, що дозволяє індивідам обох статей приймати рівну участь у всіх аспектах життєдіяльності суспільства. Вважаю, гендерну рівність слід наразі диференціювати як конституційний принцип.

Внаслідок розвитку правової системи, гендер та вдосконалення усіх його аспектів зазнало впливу та розголосу. На відміну ж від західної культури, проблематика питання гендеру в Україні, лише зазнає своєї актуалізації. Наприклад, із дня підписання гендерно-захисної Стамбульської конвенції в Україні пройшло вже 10 років, втім ми досі її не ратифікували [4]. На шляху до ратифікації завадою стали визначення «гендеру» та «гендерної рівності», що для більшості депутатів ще кілька років тому стали «неприйнятними для українського суспільства».

Оцінка стану літератури. У правовому тлумаченні, гендерна рівність є рівним становищем та участю обох статей в усіх сферах публічного та приватного життя та позиціонується, як складова конституційного принципу рівності. Вона є атиповою щодо інших складових принципу рівності, а саме, рівності незалежно від раси, віку, національності. У сучасному законодавстві усіх передових країн рівні права чоловіків та жінок закріплені, як чільна демократична вимога. Однак, у 2022 році гендерна рівність досі не отримала законодавчого закріплення в усіх країнах. До прикладу, США не прийняли поправку до конституції щодо рівноправ'я жінок та чоловіків, однак їхнє законодавство має чітко врегульовані норми, котрі не дозволяють піддавати жінок дискримінації.

В Україні ж на конституційному рівні закріплено [5], що рівність прав жінок і чоловіків здійснюється через заходи стосовно охорони праці та здоров'я, наданням рівних прав жінкам на рівні з чоловіками у сфері культурної та політичної діяльності, підтримкою материнства, зокрема

через надання оплачуваних відпусток та пільг вагітним та матерям [6]. Тому у державі встановлюється рівність прав і свобод людини та громадянина незалежно від статі.

Також слід аналізувати конституційно-правовий механізм з боку його дотримання, тобто гарантування. До прикладу, О.П. Васильченко рахує, що конституційно-правовий механізм рівності людини та громадянина сприймається як сукупність елементів, що знаходяться у нерозривних зв'язках. Однак, такий механізм не зазнав істотного дослідження у науці конституційного права, відтак виділити його структурні складові – проблематично [7].

Досліджуючи механізм конституційного законодавства, виділяють такі форми механізмів, як політичні, соціальні, економічні, міжнародні, національні та інші. Загалом вони поетапно стають доцільним засобом щодо забезпечення гендерної рівності. Варто окреслити нормативно-правову основу гендерної рівності в Україні, однак, базуючись на відсутності законодавчого закріплення поняття «гендерної рівності», буде наведено дефініцію «рівність чоловіків та жінок». Істотну роль відіграє Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [8], Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [9], розпорядження «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» [10].

Слід також в аспекті поданого питання розглянути практику Європейського суду з прав людини, як один із механізмів забезпечення гендерної рівності. Важливим є те, що рішення даного суду є обов'язковими для виконання будь-якою державою, котра виступає стороною у справі. Порядок виконання таких рішень в Україні забезпечується Законами України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [11]. На національному ж рівні громадяни можуть звертатися до омбудсмена, за захистом своїх порушених прав, а саме, щодо гендерної рівності, так само, як і Кабінет Міністрів України реалізує єдину державну гендерну політику. Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначено, що останній реалізує єдину державну політику, спрямовану на дотримання принципу недискримінації та затверджує порядок проведення антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів [12].

Втім, принцип гендерної рівності у сфері виборчого права не наділений чітким механізмом реалізації в Україні. До уваги візьмемо рейтинг 193-х країн світу, де Україна посідає за рівнем

представництва жінок у законодавчому органі 146 місце. Щодо посилення ролі жінок у громадсько-політичному житті зобов'язанням держави є, згідно із Конвенцією про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок від 1979 р. [13].

На місцевому рівні, щодо реалізації гендерної політики, Закон України «Про місцеві вибори» [14] передбачає, що представництво осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад у виборчих округах має становити не менше 30% загальної кількості кандидатів у виборчому списку. Резюмуючи, попри наявність профільних законів та політику, що провадить держава в аспекті гендерної рівності, такі норми зостаються, у більшості випадків, декларативними, адже все-таки побутує низька обізнаність жінок щодо власних прав; міжнародні документи сприймаються пересічними громадянами здебільшого шаблонно та абстрактно, а невміння працівників правової сфери, до прикладу, суддів, виявляти випадки, порушення прав та інтересів жінок, стає наслідком дискримінаційної дії законодавства.

Для виокремлення шляхів удосконалення українського законодавства щодо сфери гендерної рівності на шляху до євроінтеграції України, слід дослідити принцип гендерної рівності у первинному законодавстві ЄС. Відтак, особливістю європейської інтеграції є те, що Європейський Союз було засновано на демократичних засадах, а принцип рівності (принцип заборони дискримінації) є важливим аспектом діяльності Європейського Союзу та Європейської спільноти.

З огляду на прогалини у законодавстві та відсутність практичної реалізації гендерної рівності варто чітко виділити механізм виконання міжнародних зобов'язань України та забезпечення застосування Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації, сформувані реальний механізм нагляду за дотриманням виборчих квот, законодавче забезпечити та внести зміни до виборчого законодавства для збільшення представництва жінок на урядових посадах та в державних виборних органах. Адже, орієнтуючись на основоположні документи ЄС, зазначеною є необхідність забезпечення жінкам та чоловікам рівних можливостей. У відповідності до ст.2 Договору про заснування Європейської Спільноти, наведена низка питань, котру має на меті виконання Євросоюз, серед яких є питання досягнення високого рівня зайнятості чоловіків та жінок [15]. Даний договір у статті 21 забороняє дискримінацію за ознакою статі, а ст. 23 гарантує дотримання рівності між чоловіками та жінками в усіх галузях. У розрізі порівнюваних норм конституційного законодавства України та основоположних документів ЄС вбачається прогалина, що може стати завадою для потенційного кроку України щодо вступу у ЄС.

Таким чином, внаслідок аналізу конституційних положень, котрі закріплені у Конституції України в аспекті сучасного сприйняття гендерної проблематики та її аналізу у порівнянні із Європейським Союзом, доцільно зауважити, що зміст ст. 24 не можна вважати досконалим. Це пов'язано, здебільшого, із відсутністю юридичної ясності. Законодавство наразі обмежується лише поняттям «рівність жінок і чоловіків» та проголошує принцип рівності прав і свобод, що утискає права та можливості, оскільки принцип гендерної рівності має ширший та більш комплексний характер і передбачає надання рівних умов реалізації усіх прав людини та громадянина.

У 2014 р. було підписано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, – з другої сторони, що визначає новий формат відносин з ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» та є стратегічним орієнтиром системних реформ в Україні [16]. Стаття 419 даної Угоди передбачає необхідність посилення співробітництва сторін відносно забезпечення гендерної рівності та недискримінації. Також зазначено, що дана співпраця повинна бути спрямована задля забезпечення рівних можливостей чоловікам та жінкам у сфері зайнятості, освіти та навчання та ін.

Для України віднесення принципу гендерної рівності до сфери дії міжнародного права має вагоме значення, адже євроінтеграційні наміри держави стали невід'ємними реаліями сьогодення, а європейські орієнтири набули практичного втілення у рішеннях та діях органів державної влади. У профайлі України зазначається, що «гендерна дискримінація заборонена відповідно до Конституції, втім посадовці демонструють низький інтерес до розуміння проблеми. Також звертається увага на те, що, попри закріплення у виборчому законодавстві, квоти для жінок у розмірі 30% партійних списків, а також фінансового заохочення для тих партій, які дотримуються гендерної рівності, – не передбачено жодної відповідальності для партій, які не виконали дану вимогу [17].

Висновки. На підставі аналізу законодавства України в аспекті конституційного права на предмет гендерної рівності, варто вказати, що істотним кроком України на шляху до євроінтеграції стане ратифікація Стамбульської Конвенції, де закріплено головні стандарти гендерної рівності від 11 травня 2011 року. Стандарти, що закріплені у Конвенції разом із механізмами формують юридичну базу для протидії дискримінації щодо жінок у всіх її проявах. Наступним кроком на шляху до євроінтеграції, що слід прийняти до уваги та реалізувати в українському законодавстві – сформулювати чіткий механізм дії щодо

забезпечення гендерної рівності. Удосконалення забезпечення гендерної рівності є нагальним для України, про що навіть свідчать міжнародні звіти, де Україна виступає з невисокими показниками. І попри те, що Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання, все-таки їх практичне втілення стримується, тому такий аспект варто вдосконалити. Вирішення проблем стосовно імплементації міжнародних стандартів повинно брати свій початок з конституційних метаморфоз та контролю щодо реалізації чинного законодавства.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 26.09.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 07.02.2022).
2. Тамара Марценюк. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів та експерток аналітичних центрів. Київ, 2014. С. 21-23.
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 07.02.2022)
4. Ауріка Грибовська. Конституційні засади гендерної рівності в Україні. Дисертація. НЮУ імені Ярослава Мудрого. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Gribovska/d_Gribovska.pdf (дата звернення: 08.02.2022).
5. Конституція України від 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.02.2022).
6. Конституція України : станом на 15 січ. 2019 р. : відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2019. 76 с.
7. Васильченко О. П. Конституційно-правовий механізм забезпечення принципу рівності прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2015. № 1. С. 26–33.
8. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> (дата звернення: 09.02.2022).
9. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 09.02.2022).
10. Розпорядження «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.02.2022).
11. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 09.02.2022).
12. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві. URL: http://nsj.gov.ua/files/1444201141%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD_TF_130815.pdf (дата звернення: 10.02.2022).
13. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 10.02.2022).

14. Закон України «Про місцеві вибори» у редакції від 19.04.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text> (дата звернення: 10.02.2022).

15. Васильченко О. П. Інституційні гарантії як складові конституційно-правового механізму забезпечення принципу рівності прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Наше право*. 2015. № 2.

16. Кузьо М., Черніков Д., Павлюк С., Хорольський Р. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: зміст та імплементація. Київ: ГО «Лаб. закордон. ініціатив», 2015. 50 с. URL: http://parlament.org.ua/upload/docs/final_1.pdf (дата звернення: 12.02.2022).

17. Freedom in the World 2018, Ukraine. *Freedom House*. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/ukraine> (Date of Request: 12.02.2022).

Анотація

Петреченко С. А. Шляхи вдосконалення конституційного законодавства щодо забезпечення гендерної рівності у сфері виборчого права в Україні в умовах євроінтеграції. – Стаття.

У статті проведено комплексне дослідження правових гарантій нормативного характеру, визначених Конституцією та законами України. У ході дослідження встановлено, що принцип гендерної рівності – основа будови сучасної правової держави. Крім того, законодавство усіх передових країн визначає рівність прав чоловіків та жінок, як обов'язкову демократичну вимогу. Також розкрито питання гендерної рівності в аспекті виборчого права, проаналізовано досвід Європейського Союзу та міжнародні зобов'язання, взяті Україною, а також охарактеризовано можливі шляхи вдосконалення конституційного законодавства на шляху України до євроінтеграції.

Проблема у забезпеченні гендерної рівності полягає у тому, що поняття останньої розвинулось під час його, власне, становлення та розкриття практично. Гендерна рівність – це динамічне поняття, його сутність у 21 столітті ледве схожа на те, якою її сприймали раніше. Її забезпечення вимагає сучасного розуміння того, що вона являє собою. Сьогодні забезпечення гендерної рівності – це повний гарант рівності прав, свобод та обов'язків як жінок, так і чоловіків, враховуючи фізіологічні, соціальні та психологічні особливості обох статей щодо їх позиції у суспільних відносинах. Проблематичним є відсутність закріплення на законодавчому рівні поняття «гендер» та нератифікація Стамбульської конвенції донині. Навіть попри те, що наразі відбувається фемінізація української мови, втім, досі відсутні рекомендації щодо запровадження гендерно рівноправної мови.

Також в українському законодавстві відсутнє закріплення права на гендерну ідентичність, а саме, на вільний вибір сексуальної орієнтації. Досі існує прогалина щодо спеціальної термінології в аспекті позначення прав і свобод стосовно гендерної ідентифікації та сексуальної орієнтації. Таким чином, теоретичне підґрунтя у нашій державі досі не має визначеного стану. Хоч і прийнято спеціальне законодавство, де закріплено головні

терміни для даної сфери, втім, проглядається політика фемінізації мови, а гендерно нейтральна лексика стає звичнішою для суспільства. Проте, з іншого боку, певні теоретичні проблеми забезпечення гендерної рівності досі залишаються нагальними для їх вирішення.

Ключові слова: гендерна рівність, конституційний принцип рівності, виборчий процес, принцип рівності, гендерна політика.

Summary

Petrenchenko S. A. Ways to improve the constitutional legislation to ensure gender equality in the field of suffrage in Ukraine in the context of European integration. – Article.

The article conducts a comprehensive study of legal guarantees of a normative nature, defined by the Constitution and laws of Ukraine. The study found that the principle of gender equality is the basis for building a modern state governed by the rule of law. In addition, the legislation of all advanced countries defines equal rights for men and women as a mandatory democratic requirement. The issue of gender equality in the aspect of suffrage was also opened, the experience of the European Union and international commitments made by Ukraine were analyzed, and possible ways to improve the constitutional legislation on Ukraine's path to European integration were described.

The problem in ensuring gender equality is that the concept of the latter has developed during its actual formation and disclosure in practice. Gender equality is a dynamic concept, its essence in the 21st century is hardly similar to what it was perceived before. Its provision requires a modern understanding of what it is. Today, ensuring gender equality is a complete guarantee of equality of rights, freedoms and responsibilities of both women and men, given the physiological, social and psychological characteristics of both sexes in relation to their position in public relations. The lack of consolidation of the concept of "gender" at the legislative level and the non-ratification of the Istanbul Convention to this day are problematic. Even though the Ukrainian language is currently being feminized, there are still no recommendations for the introduction of a gender-equitable language.

Also, Ukrainian law does not enshrine the right to gender identity, namely the free choice of sexual orientation. There is still a gap in special terminology in terms of designating rights and freedoms in relation to gender identification and sexual orientation. Thus, the theoretical basis in our state still does not have a definite state. Although special legislation has been adopted, which sets the main terms for this area, the policy of language feminization is being reviewed, and gender-neutral vocabulary is becoming more common in society. However, on the other hand, certain theoretical problems of ensuring gender equality still remain urgent to solve.

Key words: gender equality, constitutional principle of equality, electoral process, principle of equality, gender policy.